

MİZACI VE DÜŞÜNCELERİ ARASINDA ÇİRPİNAN BİR ŞAHSİYET:

CİBRÂN HALİL CİBRÂN

ÖNCESİ ORTA DOĞU'YA KISA BİR BAKIŞ

Hüseyin YAZICI

Özet

Arap edebiyatının modernleşme süreci içerisinde en önemli kişilikler arasında yer almış, ama hep ayrı bir ses olarak tanınmış, bunun için de hemen hemen hiçbir yazara yapılmayan ağır eleştirilerle karşı karşıya kalmış Cibran Halil Cibran, aynı zamanda dünya edebiyatı içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Bu makalede adı geçen şahsiyetin hayatı, edebi kişiliği, ayrıca Cibran öncesi Orta Doğu kısaca ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cibran, Göç Edebiyatı, Arap Edebiyatı

Abstract

Cibran Halil Cibran, who is among the most important people in the modernization progress of Arabic Literature and who has always been known as a contrary person and therefore had been faced heavy critiques that almost never had been made against any other author, has an important place in the World Literature at the same time. In this article, the life and literary personality of the person mentioned above and also Middle East before Cibran has been examined.

Keywords: Gibran, Immigration literature, Arabic literature

Osmanlılar, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Lübnan'da bulunan Marunî ve Dürzî varlığı nedeniyle Emirlik sistemini değiştirerek ülkeyi iki idari bölgeye ayırıp Osmanlı Valisine bağlı iki kaymakamlık sistemi oluşturmuştu. Ancak bu yeni idari şekillenme de uzun yıllardan beri yaşanan sorunlara çare olamamış, birbirleriyle ekonomik, siyasi ve askeri bir güç rekabeti içine girmiş olan Dürzîler ve Marunîler arasında iç savaş andıran bir mücadele cereyan etmişti.¹

Dürzîler ve Marunîler arasındaki karışıklıklar 1854 yılının yazında başlamış, ancak bu olaylar kan dökülmeden bastırılmıştı. Daha sonra 4 Haziran 1860 senesinde patlak veren olaylar ayrıca Fransa, İngiltere ve Rusya'nın bu topraklara yakın ilgileri, Orta Doğu'yu, özellikle de Lübnan'ı içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.² Bu çatışmalar ve başka pek çok nedenden dolayı Suriye ve Lübnanlıların Ortadoğu'dan Yeni Dünya'ya (Amerika Kıtası) yaptıkları göç, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlamış ve yıllarca dalgalar halinde devam etmiştir. Böylesine kalabalık bir topluluğun ülkelerini terk etmelerinin ardında ekonomik, siyasal-kültürel ve dinî nedenler olmak üzere üç ana neden yatmaktadır.³

Bu dönemde Orta Doğu'dan Amerika Kıtası'na göç 1864 yılında, özellikle Kuzey Amerika'ya New York şehrine yapılmaya başlanmıştır. Güney Amerika'ya yapılan göçler ise 1874'te başlamıştır. Güney Amerika'ya yapılan göçlerin odak merkezi Brezilya'da Sao Paulo, Arjantin'de ise Buenos Aires'ti. Göçler, sadece kıtanın anılan ülkelerine değil, Şili, Venezuela, Uruguay, Haiti, Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Trinidad, Kolombiya ve Meksika'ya da yapılmıştır.

Bu dönem, Osmanlı Devleti toplu bir dış göçe izin vermeyeceğinden, Lübnan dışına ancak kaçak yollarla çıkılabiliyordu. Bu sebeple küçük gemiler, uygun saatlerde Beyrut limanına yanaşıyor, köylere ve şehirlere haberciler gönderilerek geminin Amerika'ya gitmek için hazır beklediği bildiriliyordu. Bunun üzerine köylüler de ellerindeki her şeyi tefecilere rehin bırakarak yanlarına yeteri kadar para alıyor, sonra da gemideki görevliler, göçmenleri kıyıda nöbet bekleyen Lübnanlı askere teslim ediyordu. Köylüyü teslim alan asker, onu gümrük görevlisine götürüyor, gümrük görevlisi de hamal sıfatıyla gemiye bindiriyordu. Gemide ise çaycı, göçmeni alıyor ve depolardan birine saklıyordu. Göçmenler bu şekilde Cenova veya Marsilya'ya ulaşıyordu. Burada bir başka tefeci, göçmenleri teslim alıyor ve oldukça harap bir hana yerleştiriyor, bütün paraları alındıktan sonra da Amerika Kıtası'na doğru yol alacak gemiye bindiriliyordu. Gemide çeşitli insanlık dışı hareketlerle karşılaşan

*. Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi.

1. Bk. İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalmı ve Filistin Sorunu*, Ankara 1989, s. 18.

2. Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, Ankara 1983, s. 36.

3. Bu konuda bk. Hüseyin Yazıcı, *Göç Edebiyatı*, İstanbul 2002, s. 41-52.

göçmenler, bu olayları protesto etmeye kalkınca da üzerlerine tazyikli su sıkılıyordu.⁴

Son derece zor koşullarda, ancak büyük hayallerle Amerika Kitası'na giden yüz binlerce -ki bu sayının bir milyon üzerinde olduğu söylenmektedir- Arap göçmen, çok zor olmakla birlikte kolay hareket edebildikleri bir atmosferle karşılaştılar. Bu atmosferden de yararlanarak kısa zamanda toparlandılar; ekonomik, kültürel, siyasi, sosyal ve edebi alanlarda faaliyet gösterdiler ve bu edebi faaliyetlerini edebi dernekler kurarak zenginleştirip genişlettiler.

İşte bu zor şartlar altında Amerika'ya giden, daha sonra ortaya koymuş olduğu edebi çalışmalarıyla milyonlarca insanın beğenisini kazanan ve Türk okurunun sadece çeviri, az da olsa bazı akademik çalışmalar yoluyla tanıdığı Cibrân Halil Cibrân, Arap Göç Edebiyatı'nın troykasından biridir.

VELVELELİ BİR HAYAT

Cibrân, 6 Ocak 1883 yılında Lübnan'ın Kâdîşâ vadisine bakan ve Erz dağı eteklerinde kurulmuş Bişerrî kasabasında dünyaya geldi. Babasının adı Halil, annesinin adı ise Kâmile'dir. İlk eğitimini Kadişa Vadisindeki Aziz Serkîs lisesinde aldı.

Cibrân, 1895 yılında annesi ve iki kız kardeşi ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Boston şehrine gitti ve buraya yerleşti. Okuduğu okulda öğretmeni tarafından yetenekleri fark edilen Cibrân, ünlü ressam Fred Holland Day ile tanıştı. 1897 veya 1898 yılında Cibrân tekrar Lübnan'a döndü. Arapça ve Fransızca okumak üzere el-Hikme Okulu'nda girdi. Buradayken daha sonra bazı eserlerinde yansımalarını göreceğimiz büyük bir aşk yaşadı.

Beyrut'ta hem klâsik hem de modern Arap edebiyatı eğitimi alan Cibrân'ın, okumak için yanında getirdiği kitaplar onun, araştırmacıların da ortak görüşü olarak ileride ortaya çıkacak olan kişiliğinin ilk belirtiydi. Cibrân, ünlü ressam Fred Holland Day'ın kendisine verdiği Thomas Bulfinch'in "*The Age of the Fable*" Boston 1871 (:Fabl Çağı), Archibald Lampman'ın *Lyrics of Earth*, Boston 1896 (:Dünyanın Lirik Şiirleri) ve *Mythology and Art*, Boston 1897 (:Mitoloji ve Sanat) adlı eserlerini yanından ayırmamıştır. Bu kitaplar onun, küçüklüğünden beri mitolojiye, lirik şiire ve sanata eğilimli olduğunu göstermektedir.

Cibrân, 1899 yılının sonbaharında Boston'a döndü. 1901-1902 yılları arasında ilk defa Paris'e gitti. 1902'de tekrar Lübnan'a dönen Cibrân, kardeşi Sultana'nın ölümü ve annesi Kâmile'nin hastalığı dolayısıyla acilen tekrar Boston'a döndü. 1902 yılının Mart'ında üvey kardeşi Butrus, Haziran'da da annesi ve küçük kız kardeşi öldü. Doğal olarak tüm bu ölümler karşısında Cibrân, ruhen altüst olacak ve edebî dünyasında bu olayların psikolojik etkileri görülecektir.

1904 yılı, Cibrân için önemli bir yıldır. Çünkü edebî kişiliği bu yıllarda yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Yirmi yaşlarında iken resim yapmaya başlar Cibrân. İlk hamisi Fred Holland Day, kendi stüdyosunda Cibrân'ın resimlerini sergiler (1904). Burada kendisine yine hayatı boyu hamilik yapacak Cambridge School'un sahibesi ve müdresi Mary Haskell ile tanışır. 1905 yılının Şubat ayında ise Mary Haskell'in adı geçen okulunda Cibrân için ikinci bir sergi açılır.

1905 yılında da ilk eseri olan ve Cibrân romantizminin ilk kıvılcımlarını gördüğümüz *Kitâbu'l-mûsîkâ* (:Müzik Kitabı)'yı yayımlar. Bunu *Arâ'isu'l-murûc*, New York 1906 (:Vadinin Perileri) ve *el-Ervâhu'l-mutemerride*, New York 1908 (:İsyankâr Ruhlar)'si izler.

Cibrân, 14 Temmuz 1908 tarihinde resim eğitimi almak amacıyla Paris'e gitti. Çok sevdiği Mary Haskell'den gelen maddî yardımlarla 1910'a kadar

4. Bu konuda bk. a.mif., a.g.e., s. 72.

5. Bu konu ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar şunlardır: Mehmet Hakkı Suçin, "*Cibrân Halil Cibrân, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve al-Arâ'ih al-Mutamarrida*" Çevirisi, Ankara 1993 (1992-1993 öğretim yılı lisans tezi); Kenan Demirayak, Arap Edebiyatı ve İlyâ Ebu Mâdi'nin Bilmececi Şiiri", *Yedi İklim*, (Ocak 1996), a.mif., "Ebû Mâdi'nin Bazı Şiirleri Üzerinde Düşünceler", *Akademik Araştırmalar*, sy.2, Erzurum 1996, s. 47-57; Hüseyin Yazıcı, "*Modern Arap Edebiyatında Mehcer ve Sürgün Edebiyatı*", *Sürgün Edebiyatı ve Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul 1996, s. 205-231; "Bir Arap Milliyetçisi Reşid Selim el-Hür", *Şarkîyat Mecmuası*, VIII, İstanbul 1998, 167-180; "Lübnanlı İlyâ Ebu Mâdi ve Şiiri", *Prof.Dr. Nihad M. Çetin ve ARMAĞAN*, İstanbul 1999, s. 231-238; İlyâ Ebu Mâdi, Şikayet (Çev. Musa Yıldız), *Merdiven Sanat*, sy.9, İstanbul 1998, s. 14-15; Musa Yıldız, "İlyâ Ebu Mâdi'nin et-Talâsım Şiirine Eleştirel Bir Bakış", *EKEV AKADEMİ*, sy.3, (Kasım 2000) s.99-128; Erdiç Doğru, *Mehcer Edebiyatı ve Arap Edebiyatına Etkisi* (basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara 1998; Şener Şahin, *Emin er-Reyhani ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2005. Ayrıca tarafdandan yayımlanan Göç Daha sonra Batı'daki Doğu adlı sempozyumda yine tarafdandan "Orta Doğu'dan Amerika Kitasına Göç: Göç ve Cibrân Halil Cibrân (26-27 Kasım 2007, İstanbul) adlı bir tebliğ sunulmuş, ancak tebliğ metinleri yayımlanmamıştır. Bu makalede ise Cibrân, hem adı geçen eser hem de sunulan tebliğden yararlanılarak, ayrıca önemli ölçüde ilaveler yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Accademia Julien ve Ecoles des Beaux Art (:Paris Güzel Sanatlar Akademisi)'a devam etti. Diğer taraftan, Paris'te heykeltıraş Auguste Rodin (1840-1917) ile tanıştı. Bu tanışıklık, ileride onun sanatı üzerinde önemli izler bırakacaktır.

Cibrân Halîl Cibrân, 1910'de Boston'a döndü ve 1911 yılında ise kiraladığı stüdyosuna yerleşmek üzere Boston'dan New York'a taşındı. Savma'a (:manastır) adını verdiği bu yerde yaşamının sonuna kadar kalacaktır Cibrân. Zamanının çoğunu düşler dünyasını kurduğu manastırında geçiren Cibrân evinden nadiren çıkardı. Çıktığı zamanları da Central Park'ta ve Choasset ormanlarında değerlendirirdi. Tam bu sıralarda Kahire'de ikamet etmekte olan Lübnanlı yazar Mey Ziyâde (1895-1941) ile mektuplaşmaya başladı. Birbirlerini görmeden yaptıkları öncekleri edebi sonraları duygusal içerikli mektuplaşmalar⁶, 1912'den Cibrân'ın ölüm tarihi 1931'e kadar sürmüştür. Cibrân'ın aşk dünyası son derece karışıktır.⁷ Dolayısıyla bu konunun psikolojik tespitler yaparak ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir.

1917 yılında Cibrân'ın eserleri için biri New York'ta Knoedler, diğeri Boston'da Doll and Richards Galerisi'nde olmak üzere iki sergi açıldı. 1920 yılında Kalem Grubu'nun⁸ başına geçen Cibrân'ın sağlığı, 1921 yılında bozulmaya başladı. Siroz ve tüberküloz teşhisi konulmasına rağmen son güne kadar hastanede kalmayı kabul etmedi. Hatta yakın arkadaşı Mîhâil Nu'ayme'nin kendisine "*Bu durumu doktora anlattın mı?*" diye bir soru sorması üzerine "*Ben tiptan nefret ediyorum ve doktorlara da güvenmiyorum.*" diye cevap vermiştir.⁹ Uzun yıllar hastalıklarla mücadele eden Cibrân, 1931 yılı 10 Nisan Cuma günü akşam saat 11'de New York Greenwich Village'daki St. Vincent Hastanesi'nde öldü. Vasiyeti üzerine cenazesi, 21 Ağustos'ta Beyrut'a getirilerek doğum yeri olan Bişerrî kasabasında, çok sevdiği ve ilham kaynağı Kâdfîşâ vadisine bakan Aziz Serkis'te toprağa verildi. Hep hayal kırıklıkları ile dolu sessiz bir direnişle başlayan bir hayat, çırpınıklar, feryatlar, hastalıklar, kahkahalar ve dalgalanmalarla sürmüş, ancak hiçbir zaman, ölümden sonra dahi

durulmamıştır. Daha sonra Aziz Serkis manastırı müzeye çevrilmiş (1975) şahsi eşyalarıyla bazı tabloları burada muhafaza edilmiştir.

HÜRRIYET AŞIĞI, AÇIK SÖZLÜ ve ASİ BİR ŞAHSİYET

"Sizden nefret ediyorum ey anamın oğulları, çünkü siz, yücelmeyi ve yükselmeyi istemiyorsunuz. Sizi aşağılıyorum, çünkü kendinizi küçük görüyorsunuz. Sizin düşmanınızım, çünkü Tanrıya düşmanlık ediyorsunuz."¹⁰ diyecek kadar açık sözlüdür Cibrân Halîl Cibrân.

Ünlü Fransız ressam Auguste Rodin'in XX. yüzyılın William Blake'i olarak tanıttığı bir edebiyat sürgünü.¹¹

Arap Göç Edebiyatı'nın tartışmasız en önemli siması.

Geleneklere karşı direnen ve baş kaldıran bir şahsiyet.

Fikirlerinde ve kininde sonuna kadar sebat eden aykırı bir tıp. Tıpkı Ziya Paşa (1825-1880) gibi.¹²

Kuşkusuz, kabına sığmayan kişiliğiyle Tevfik Fikret'in (1867-1915) "*Hak bildiğin yola yalnız gireceksin*" ifadesinde yer alan insan tiplemesine uyan bir kişilik.

Karakter, etik yapısı ve en önemlisi de hayata bakış açısı üzerinde son derece önemli tartışmalar yapılmış bir insan.

Arap edebiyatı için yeni bir dil ve yeni bir üslup.

Tıpkı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (1901-1962) yaptığı gibi aramayı, düşünmeyi ve sezmeyi seven bir araştırmacı ve düşündür.

Doğu ile Batı arasında köprü olabilecek kadar engin bir kültüre ve zengin bir hayal gücüne sahip.

Hiç eleştiri kabul etmeyen bir kişilik. Tıpkı Ahmet Hâşim (1884-1933) gibi.

6. Cibrân'ın bu mektuplaşmaları "Aşk Mektupları" adı altında kaknus Yayınları (İstanbul 2000) ve Anahtar Kitaplar Yayinevi tarafından basılmıştır (İstanbul 2000).

7. Bk. Gâssân Hâlid, *Cibrân'ın İ-Feylesüf*, Beyrut 1983, s. 43-48.

8. Arap edebiyatında düşünce ve anlatım açısından kendisine özgü bir karakteri olan bir gurubu içinde barındırmış ilk düzenli edebi ekol. 1920 yılı 20 Nisan günü bazı Lübnanlı ve Suriyeli gençlerin New York'ta bir araya gelmesiyle kurulmuştur.

9. Mihail Nuayme, *Cibrân Halîl Cibrân*, Beyrut 1985, s. 188.

10. Bk. Cibrân Halîl Cibrân, *el-Avâsîf*, Beyrut 1986, s. 79.

11. Bk. Radwa Ashour, *Gibran and Blake*, Cairo 1978, s. 16.

12. Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 305.

Döneminin edebiyatçıları arasında apayrı bir dünya. Tıpkı Tevfik Fikret gibi. Ama Tevfik Fikret'in aksine temiz yaratılmış olma ve öyle anlaşılma gayretı olmayan bir düşünce deriyası.

Kilisenin ikiye bölünmüşlüğü, Orta Doğu'da kadına değer verilmeyişin hırçınlaştırdığı bir başkaldırı ustası.

Amerika'daki Arap edebiyatını harekete geçiren tetikçi.

Bu dikenli ve zorlu yolda her şeyin başlangıç noktası.

Arap Göç Edebiyatı'nda ilk felsefi ve bilimsel kımlıdanmaların öncüsü.

Arap edebiyatını aklı ve kalbi ile ifade eden nadir kişiliklerden biri.

Dünyanın her tarafında edebî kıvılcımlar bırakmış hayatı öfke dolu bir bilge.

1960 ve 70'li yıllarda Batı Avrupa ve ABD gençliği arasında en yaygın okunan ve tartışılan yazarlardan.

Öncülüğünü yaptığı bu edebiyatla hem Amerika ve Avrupa'da izler bırakan yalnız bir bilge kral.

ABD'de bir zamanlar İncil'in ardından kitabı en çok satılan bir filozof.

XX. yüzyılda Shakespeare ve Taoizmin kurucusu Lao Tze'yle birlikte en çok okunan yazar.

Mistik şiirleri ile felsefi yazıların XX. yüzyılım felsefesi üzerinde etkili olduğu bir âsi.

Düş ile gerçeği, doğa ile insanı iç içe anlatan biri. Tıpkı Yaşar Kemal (1922-)’in yaptığı gibi.

Hiçbir zaman kabına sığmamış bir kişilik.

Yalnızlığının ötesinde kendisi için başka bir yalnızlık gören, tek başınalığını bir pazar yeri olarak kabul eden ve sessizliğini, seslerin bir karmaşası olarak algılayan Cibrân Halil Cibrân¹³, “*Sofranızda oturacağım, ama bedensiz/ Tarlaya gideceğim sizinle, ama görünmez bir ruh olarak/Ocak*

başınıza geleceğim, ama görünmez bir konuk olarak” diye haykırır.¹⁴ Tıpkı Hinduizm, Caynaçlık, Budizm ve Sihlik’ de olduğu gibi...

“*Seni, camiinde secde ederken, putuna diz çökerken ve kilisende dua ederken de seviyorum sevgili kardeşim. Çünkü ben ve sen tek bir dinin çocuklarıysa ki o da ruhtur*” diyen Cibrân Halil Cibrân¹⁵, Arap edebiyatının Batılılaşma hareketinde önemli bir misyon yüklenmiş, bu misyonunu yerine getirirken de pek çok kişiyi etkisi altına almış; pek çok kişinin de sert eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Cibrân’ın yukarıdaki ifadeleri bize Ziya Gökalp’in (1876-1924)

“*Ben sen yokuz, biz varız.*” sözünü hatırlatmaktadır.

Diğer taraftan ABD’li devlet adamı Theodore Roosevelt (1858-1919), Cibrân’a:

“*Sen Doğu’dan gelip Batı’yı silipl süpüren ilk fırtınasın, ancak kıyularımıza çiçekten başka bir şey getirmedin*” demiştir.

YAPAYALNIZ, AYNI ZAMANDA SALDIRGAN BİR TIP

Cibrân’ın yakın arkadaşlarından Mihâil Nu’ayme’nin söylediğine göre Cibrân, kendisini çok beğenir, eleştirilmekten nefret eder ve övülmeyi çok severdi. Aslında Cibrân’ın saldırgan kişiliğinin ardında pek çok sebebin yatmakta olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan birisi, belki de en önemlisi onun, babası hakkındaki bugüne kadar pek üzerinde durulmamış olan bir sözüdür. Cibrân, yakın arkadaşı Mary Haskell’e “*Babam benimle savaştı ve beni savaştırmaya, yani isyan etmeye teşvik etti*”¹⁶ ifadesini kullanmıştır. Yine Mary Haskell’e söylemiş olduğu “*Benim hayat çizgimi babam çizdi*”¹⁷ ifadesi de dikkat çekicidir.

Bu arada babasının, ailesiyle hiç ilgilenmediği de bilinmektedir. Buradan, aile içinde iyi koşullarda yetişmediği anlaşılmaktadır. Aile içindeki kavgaların ve psikolojik baskıların bir çocuğun ileriki yaşamında farklı şekillerde ortaya

14 . Bk. a.mlf., *Hadikatu'n-Nebi*, Beyrut 1982, s. 80.

15 . Bk. a.mlf., *Dem'a ve bitisame*, Beyrut 1988, s. 219.

16 . Gassân Hâlid, *a.g.e.*, s. 21.

17 . Bk. a.mlf., *a.g.e.*, s. 22.

13 . Bk. Cibrân Halil Cibrân, *The Forerunner* (çev. Feyza Karagöz), İstanbul 1998, s. 67.

çıkması doğaldır. Kaldı ki Cibrân ve ailesi Amerika'ya göç ettiği vakit, Cibrân'ın babası Lübnan'da kalmayı tercih etmiştir. Doğal olarak bunun da arkasında psikolojik sebepler yatmaktadır. Diğer taraftan, küçükken ilgi görmeyen, kendisine değer verilmemiş ve kendine güven duygusu aşılanmayan çocukların ileriki yaşlarda farklı karakterler sergileyeceği bir realitedir.

Cibrân'ın babası bir ara zimmetine para geçirmekle suçlanmış ve emniyet güçleri evinde bulunan eşyaları haczetmiş, daha sonra tutuklanmış ve hapse atılmıştır.¹⁸ Bu durum, Cibrân'ın gözlerinin önünde hayatı boyunca hep canlı bir sahne olarak kalmıştır. Bu arada babasının, üvey kardeşi Butrus'a daha fazla ilgi göstermesi Cibrân'ı yalnızlaştırmış ve bu yalnızlık duygusu hemen hemen tüm eserlerine de yansımıştır.

Cibrân, herhangi bir kurumun ya da toplumun kendisine cephe almasına aldırmaz. Kaldı ki acılı geçen yaşamından çok yakındığı da söylenemez. Yaptığı hiçbir işten pişman olmadığını şu sözlerinden anlıyoruz:

“...*Bunlar ve diğer öğretilerden söz edişim sebebiyledir ki cezaya çarptırılıp, sürgüne gönderildim ve Kilise tarafından aforoz edildim....Yaşamım boyunca hiçbir pişmanlığa kapılmıyş değilim. Gerçeği arayıp da onu insanlara açıklayan her-kes acı çekmeye mahkûmdur.*”

Fizik itibarıyla küçük, zayıf ve kolayca hastalanabilen bir yapıya sahip olan Cibrân, insanlarla bir arada bulunmak istemeyen bir kişiliğe sahipti. Bu da bize Leo Kanner'ın “*otizm, bireylerin insanlarla ilişkisi kurmak yerine kendi yaratıkları dünyada yaşama eğilimleridir*”¹⁹ tarifini hatırlatıyor. Nitekim, Cibrân, kurduğu dünya içerisinde daha çok kendi hüznüleriyle yaşamıştır. Onun fiziki yapısının psikolojik olarak düşünce dünyasına da yansımış olması mümkündür. Mutluluğu düşüncelerle ulaşılamayan bir kavram haline getiren Cibrân'a göre mutluluk kavramı, herkesten uzaktır. Bazı İtalyan rahiplerin, Cibrân'ın düşünce dünyası üzerinde önemli bir etkisi olan Kâdîşâ vadisine bakan Erz dağının tepelerinde kavalara oyma suretiyle Aziz Serkis Kilisesi'ni inşa ettikleri bilinmektedir. Cibrân, çocukluğunda bu dağa tırmanır ve Kâdîşâ vadisine bakan bu dağın tepelerinde ve özellikle sedir ağaçlarının arasında oturur orada kuşların ötüşünü dinlerdi. Cibrân'ın, Maruni Kilisesi'ne bağlı el-Hikme Okulu'nda henüz 15 yaşındayken çizdiği bazı resimlerden, o dönemdeki ruh halini anlamak mümkündür.

¹⁸. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 21-22.

Okuyucu Cibrân'ın yalnızlığını yazılarında hemen hisseder. Cibrân'ın iç dünyası öylesine umutsuz düşüncelerle doludur ki zaman zaman gerçekleşmesine olanak olmayan düşüncelerin baskısı altında kalmıştır. İç içe yaşadığı çevresinde düşlediği ve özlediği şeyleri bulamaması kişiliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Tıpkı Ahmet Haşım gibi bir taraftan mistik düşüncelere dalmış, bir taraftan da dünya kaygılarının içine sürüklenmiştir. Yine Ahmet Haşım gibi, olmayan bir ülkenin, bir düş ülkesinin özlemine çekmiştir. Bu düşüncesini yine Ahmet Haşım gibi şiirlerine de yansıtmıştır.

Cibrân, daha önce de belirtildiği gibi sadece mektuplarda kendisiyle aşk yaşadığı ve hiç görmediği Mey Ziyâde'ye yazmış olduğu 1926 tarihli mektubunda şunlara da yer vermiştir:

“...*Benim bir sanatçı olduğumu söylüyorsun. Mey, ben ne bir sanatçı ne de bir şairim. Günlerimi yazmakta ve resim çizmekle geçirdim, ancak günlerim ve gecelerimle bir uyum içinde değilim. Mey, ben, nesnelere karışan giden, ancak onlarla asla bütünleşmemiş bir bulutum. Ben bir bulutum ve bu bulut benim teklğim, yalnızlığım, açlığım ve susuzluğum. Fakat benim felaketim ise benim gerçekliğim olan bu bulutum, 'Bu dünyada yalnız değilsin, biz ikimiz beraberiz ve ben senin kim olduğumu biliyorum' demesine olan özlemim.*”

Tüm bu yalnızlık ve hırçınlığa rağmen Cibrân, aynı zamanda hayırsever ve iyiliksever bir kişiliğe de sahipti. Vasiyetinde öldükten sonra bazı gelirlerinin, doğduğu ve çok sevdiği Bişerri kasabasında hayır kurumlarına harcanmasını istemiştir.¹⁹

CİRAKLIKTAN USTALIĞA DOĞRU

Modern Arap edebiyatının önemli mümessillerinden olan Cibrân, edebiyatın farklı türlerinde eserler vermiş, hem dil hem şekil hem de düşünce açısından döneminin pek çok edebi şahsiyetiyle ayrı düşmüştür.

Nasıl ki Ziya Paşa'nın “Harâbât”ı ile Türk edebiyatına felsefi bir huzursuzluk girmişse²⁰, Cibrân'ın kendisiyle de modern Arap edebiyatına bir huzursuzluk girmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ziya Paşa için ayrıca şu ifadeleri

¹⁹. Bk. Mîhâil Nû'ayme, a.g.e., Beyrut 1985, s. 276.

²⁰. Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 312.

kullanmaktadır: “Ziya Paşa, manzumedden manzumeye artan bir huzursuzluğun şairidir. O huzursuzlukta belki hem devrine tercüman olmuş, hem de bir taraftan onu yaratmıştır.”²¹ Cibrân’ın hayat serüveni, kişiliği bu tanıma aynen uymaktadır. Düşünceleriyle adeta kendisini hep hırpalayan Cibrân, hayal ettiği ikbâl’in eteğinden bile tutamamıştır.

Cibrân’ın edebî yaşama, 1905-1908 ve 1918-1931 olmak üzere iki aşamada gelişmiştir. İlk edebî yıllarında Arapça eserler kaleme almış, ikinci aşamada ise İngilizce eserlere ağırlık vermiştir. Onun ilk eseri olan *el-Müsikâ* (:Müzık kitabı) romantizm ve simbolizm arasında mekik dokumuştur. Müziğin ifade ve etki gücünü anlatan bu kitabı çocukluğunda düşünmüştür. Bu eserde Cibrân’ın ileride oluşacak olan anlatımının izlerini görmek mümkündür. İlk eserleri arasında yer alan *Ara’isu l-murûc* (:Vadimin Perileri) ve *el-Ervâhu l-mutemerride* (:İsyankâr Ruhlar) Arap öyküsünün Batılılaşması yolunda önemli mesajlar taşımaktadır. Eserde “sevgi” kavramına ayrı bir yer veren Cibrân, din adamlarına ve siyasetçilere oldukça ağır eleştiriler getirir. Ayrıca Hint kültür zenginliklerini çok iyi bilen Cibrân’ın reenkarnasyona olan kuvvetli inancı bu eserde açıkça görülür:

“...zengin ve güçlü insanların oturduğu şu güzel evlere, soylu konaklara bakın. Duvarlara ipeklerle kötülük ve ikiyüzlülük dolu hayatlar asılmış ve dövmüş altın kaplamalı çatıların altında yalanlar ve yanlışlıklar var...”²² Bir enkaz olarak gördüğü, dışı parlak gibi görünen, ancak içinde her türlü sahtekârlığın, hiyanetin ve ikiyüzlülüğün bulunduğu zengin yaşamı hiçbir zaman kabul edememiş, adeta onların yakasına yapışmış ve hep isyan etmiştir. Ona göre zengin²³, kendi ruhunun şarkısını asla duymaz, duyulana da sadece etraftaki sesleri duymak için kullanır; kendisini ufak tefek şeylerle eğlendirir, hayatın sırlarına kör kalır. Nitekim Cibrân’ın gözünde zenginler ve yöneticiler birer avcı, halk ise av durumundadır.

Cibrân, hiçbir zaman Allah’ın mahiyetini sorun haline getirmemiş, ancak din adamlarını ölünceye değin hep düşünce konusu yapmış ve onları acımasızca eleştirmiştir. Ona göre²⁴ yüzyıllar öncesinden günümüze kadar atalarından miras olarak devraldıkları şerefe sıkıca yapışmış guruplar, halklara karşı

21. Bk. A.mlf., a.e., s. 314.

22. Bk. Cibrân Halil Cibrân, *el-Ervâhu l-Mutemerride* (çev. Feyza Karagöz), İstanbul 1998, s. 24.

23. Bk.a.mlf., a.g.e., s. 10.

24. Bk. a.mlf., *el-Ervâhu l-Mutemerride* (çev. Muammer Sarıkaya-Eyüp Tanrıverdi) İstanbul 2001, s. 70.

papazlar ve dinlerin önderleriyle hep bir uyum ve ittifak içinde olmuşlardır. Bu durumu da “insan topluluklarını peçeleriyle enselelerinden yakalamış dünyadan cehalet silinmedikçe her insanın aklı bir kral, her kadının kalbi bir rahibe olmadıkça ortadan kalkmayacak” diyerek²⁵ müzmin bir hastalık olarak nitelendirmektedir. Nankör Halil adlı öyküsünde²⁶ rahiplerin himayesinde kilisede çalışan Halil’in, rahiplerin davranışlarını sorgulamaya başladığı için hapse atılıp başından geçen olayları dile getiren Cibrân Halil Cibrân, “...ruhlarınız rahiplerin elinde, bedenleriniz hâkimin peçepleri arasında ve kalpleriniz ümitsizlik ve üzüntülerin karanlığındadır. Hayatta işaret ederek ‘bu bizimidir’ diyeceğiniz neyiniz var?”²⁷ derken papazların ve yöneticilerin ağır baskısı altındaki insanların aslında kendi ruhlarına bile hakim olamadıklarını ifade etmek istemektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Namık Kemal, Türkiye’de insan haklarının bayrağını ilk kaldıran adamdır.*” diyor.²⁸ Genelde Arap edebiyatında, özelde de Lübnan’da bu bayrağı kaldıran ilk şahsiyet de Cibrân Halil Cibrân olmalıdır. O, tıpkı Namık Kemal’in “*Köpektir zevk alan sayyâd-ı bi-insâfa hizmetten*” misraında ifade ettiği gibi insafsız, adatsiz, ikiyüzlü ve sadece kendilerini düşünen yönetici ve din adamlarından nefret etmiş ve onları en ağır kelimelerle eleştirmiştir.

Vadi’nin Perileri adlı eseriyle okuyucu Lübnan vadilerinde; Lübnan’a has sokaklarda ve tapınaklarda bir seyahate çıkar. Cibrân’ın bu eserinde, Marta’da²⁹ Marta’nın çekmiş olduğu acılara, Çağların Tozu ve sonsuz ateş’te³⁰ yarım kalmış bir aşkın tekrar bir şans daha yakaladığına, Deli Yuhanna’da³¹ ise kiliseye karşı yükselen seslere tanık oluruz. Cibrân, bu eserinden sonra Marunit Katolik Kilisesi tarafından aforoz edilmiş, ancak o kendi doğrularını söylemekten geri kalmamış, doğrularını daha yüksek sesle dillendirmeye çalışmıştır. “*O, babası beşikteyken öldü. On yaşına gelmeden önce de annesi öldü. Lübnan’ın güzel vadilerinde tek kalmış bir çiftliğin tarlalarından ailesiyle geçimini sağlayan fakir bir komşuya evlatlık olarak verildi...*”³² Böyle başlıyor

25. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 70.

26. Bk. a.mlf., a.g.e., s.49-95.

27. Bk. a.mlf., *el-Ervâhu l-Mutemerride* (çev. Muammer Sarıkaya-Eyüp Tanrıverdi), s.81.

28. Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul 1976, s. 425

29. Bk. Cibrân Halil Cibrân, *Arâisü l-Murûc ve l-Mevâkıb*, Susa 1990, s. 21-36.

30. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 5-20

31. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 36-54.

32. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 36-54.

Banlı Marta'nın öyküsü. Marta, çobanlık yaptığı bir vadede tatlı sözlerle kandırılır. Tatilini aynı vadede geçirmek için gelen bir öğretmen, tesadüf eseri Marta'nın beş yaşındaki oğlu ile karşılaşır ve çocuk vasıtasıyla Marta'yı bulur. Marta, karanlık ve nemli bir odada ağır hastadır. Marta aforoz edilmiştir. Kendisini kandıran adamın şehvetini tatmin ettikten sonra onu yapayalnız bırakıp gittiğini söyler. Cibrân yazılarında hep tarafır. Hemen hemen hiçbir yazısında okuyucuya düşünme payı vermemiş ve okuyucuyu da zavıftan, ezilenden ve de özellikle kadından yana olmak üzere peşinden sürüklemiştir. Ona göre kadın ezilendir, insanlar içinde bir avdır, ayaklar altında çiğnenmiş bir çiçektir. Cibrân, adaletle de düşüncelerinde hep sorun yaşamıştır. Marta'nın ölürken söylediği şu cümleler Cibrân'ın adalet konusundaki düşüncesini ortaya koyuyor:³³

“Ey bu korkunç görüntülerin ardında saklı adalet; sen, yalnız sen duy bedenden ayrılan ruhunun çığıltım ve terk edilmiş yüreğimin çağrısını...”

Cibrân'ın din adamlarına olan kını bu öyküde de dikkati çekiyor. Marta ölünce seher vakti, cesedi bir tabuta konulur ve iki yoksulun omuzlarında taşınır. Şehirden oldukça çok uzaklarda ıssız bir alana gömülür. Burada yazarın seçtiği “seher vakti”, “iki yoksulun omuzları”, oldukça uzaklara, ıssız bir alana...” gibi düşünce de olsa intikam alıcı ifadeler, din adamlarına olan karıştlığının farklı bir biçimde yansımalarıdır. Cibrân, ne çocukluğunda ne de gençliğinde çevresini saran lezzeti alamamış, daha pek çok nedenden dolayı olsa gerek, tüm gücünü zaman zaman ilginç ve tuhaf şeylerin peşinde harcamıştır. Adı geçen koleksiyonda geleneksel dinî anlayışa başkaldırısının yanı sıra, reenkaryona olan inancının sebeplerinin açıklamalarını buluruz.

Çağların Tozu ve Sonsuz Ateş, bir reenkaryon öyküsüdür. Bu öyküde Rahip Hiram'ın oğlu Nâsân, M.Ö. 116'da sonbahar mevsiminde Baalbek şehrinde ölen sevgilisi ile M.S. 1890 ilkbaharında Nâsân, Ali el-Hüseynî adında bir çoban olarak, sevgilisi ise bir köylü kızı olarak buluşur. Bu buluşma Nâsân'ın babasının rahip olduğu bölgedeki harabelerde gerçekleşir.

en-Nebî (:Ermiş) adlı eserini şu cümle ile bitiriyor: “*Herkes dağıldıktan sonra kıyıda yalnız kaldı. Kısa bir süre, dimlenmek üzere şöyle bir rüzgâra baktı ve beni bir başka kadın doğuracak.*”³⁴ dedi. Yine *Hadîkatu'n-nebî* (:Ermişin

Bahçesi) adlı eserinde de hemen hemen aynı anlamı taşıyan cümlelere rastlıyoruz: “*...Gidiyorum, ama henüz söylenmemiş bir gerçekle gidiyorum. Bedenin organları ebediyetin sessizliğinde dağınık halde olsa da o gerçek, beni arayıp bulacak ve birleştirecektir. Tekrar size döneceğim ve o ebedi sessizlik içersinden yükselen bir sesle tekrar sizinle konuşabileceğim.*”³⁵

Daha çok sevgi kavramını işlediği ve son bölümlerini Paris'te iken kaleme aldığı ve Arap dünyasında önemli etkileri olan *el-Ecnihatu'l-mutekessira* New York 1911(:Kırık Kanatlar) adlı eserinde sevgi kavramına verdiği değeri son derece edebî ifâdelerle okuyucusuna aktarmaya çalışır.

Bilineceği gibi roman yazarının bir görevi de eserlerinde okuyucuyu serbest bırakması³⁶ ve asıl değerlendirmeyi okuyucuya bırakmasıdır. Ancak Cibrân'ın hemen hemen tüm eserlerinde yukarıda da ifade edildiği gibi bir yönlendirme vardır ve okuyucu adeta yazarın tarafına çekilmektedir.

Doğu'da evlilik kurumu ile ilgili süregelen âdetler ve daha önce de geçtiği gibi din adamlarının toplum üzerindeki etkileri, Cibrân'ın rahatsız olduğu önemli konuların başında yer alır. Çünkü Doğu'nun kadını toplumun bir kurbanıdır, devamlı işkence altındadır. Erkek ise efendidir. Varlıklı bir erkek, çocuğu olmayan karısını düşman olarak görür, ondan iğrenir, hatta ölümünü arzular.

Ona göre Doğu, hastalıkların sırayla yakaladığı ve salgınların da sürekli uğradığı bir yerdir. Buralarda hastalıklara alışılmıştır. Doğulular geçmişin sahnelerinde yaşıyor, avutan işlerle vakit geçiriyor, ancak kendilerini sıcağak, sakın düşlerle kaplı derin uykularından uyandıracak yararlı ilkeleri, öğretmenleri hor görüyorlar.

“Ben Doğululara ağlıyorum, çünkü hastalıklara gülmeğe cahilliğin ta kendisidir. Ben bu sevgili ülkem için dövünüyorum, çünkü felaket karşısında şarka söylemek kör cahilliğin ta kendisidir.

Doğuyu ağır bir şekilde eleştirmesine rağmen, “*Ben doğuluyum. Doğulu olmaktan da gurur duyuyorum.*” diyerek³⁷ doğulu olmanın kendisini hiçbir zaman rahatsız etmediğini ve bunun bir övünç kaynağı olduğunu belirtmiştir.

35. Bk. a.mlf., *Hadîkatu'n-Nebî*, Beyrut 1982, s. 80.

36. Bk. Umberto Eco, *Açık Yapıt*, İstanbul 2001.

37. Bk. Abdülkerim el-Eşter, *en-Nesru'l-Mehcerî*, I-II (Kahire 1961), I, 161.

33. Bk. Cibrân Halîl Cibrân, *Arâisü'l-Murric* (çev. Barâm Karslı) İstanbul 1998, 30.

34. Bk. a.mlf., *en-Nebî*, Beyrut 1988, s. 160.

Cibrân'ın eserlerinde İngiliz romantik akımının öncülerinden olan ve şiirde imgelemeyi ön plâna çıkarmakla tanınmış İngiliz şair ve ressam William Blake (1757-1827)'in, Doğu mistik düşüncesinin ve Kitabı Mukaddes'in izlerini görmek mümkündür. Cibrân, Kur'an-ı Kerim'i de okumuştur. Eserlerinde yer yer hem Kur'an'ın, hem Hz. Ali'nin etkisi görülmektedir. Batı'nın ve Hıristiyanlığın geleneksel din anlayışını eleştiren Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin özellikle *Böyle Buyurdu Zerâtüşt*'ü bir dönem Cibrân'ın etkisi altında kaldığı eserler arasındadır. En yakın arkadaşı Mîhâil Nuayme, onun rehberinin, en büyük yardımcısının ve yalnızlığında en büyük dostunun Nietzsche olduğunu söyler.³⁸

Cibrân Amerika'da bulunduğu yıllarda, Doğu mistisizmini Amerika'ya tanıtmış, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra burada baş gösteren Doğu kültürüne dönüş eğiliminin hazırlayıcılarından biri olmuştur.

Cibrân, Arap edebiyatında yenilikçilik hareketlerinde, klâsik edebiyata karşı koyma direnme girişimlerinde klâsik edebiyatın üslup ve ölçüden kurtulma çabalarında hep ön sırayı alacaktır. Cibrân, edebî alanda Arap edebiyatının çok geri kaldığına inanmaktadır. Bunun için her fırsatta hâlâ klâsik edebiyatı savunulara hep sert bir tutum içindedir.

Aslında Cibrân, düşünceleri dolayısıyla pek çok edebiyatçı tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak bütün bunlara karşın, okuyuculardan hiçbir Arap yazarın görmediği ilgiyi görmüştür.

Doğrusu Cibrân'ın mükemmel üslubu ve özellikle de yaratıcı tarzı, klâsik ve modern Arap edebiyatı arasında uzun bir süre bocalayan Arap edebiyatçıların da dikkatini çekmiştir. Bu arada belki de onun için en doğru ifade; Doğu ve Batı edebiyatı arasında bir köprü olabilecek kadar zengin bir kültürü, geniş bir hayal gücü olan ender kişiliklerden birisidir, olmalıdır. Burada onunla Türk edebiyatının büyük ismi Abdülhak Hamit Tarhan (1852-1937) arasında büyük benzerliklerin olduğunu da belirtmek gerekir. Türk edebiyatında Hâmit için söylenen "*Doğu kültürü ile Batı kültürü arasındaki çatışmalar, ilk meydan savaşımı Abdülhak Hamit'in ruhunda vermiştir*" ifadesi, aynen Cibrân için de söylenebilir. Nitekim Arap edebiyatında da Doğu kültürü ile Batı kültürü arasındaki çatışmalar ilk meydan savaşımı Cibrân'ın ruhunda vermiştir.

Yalnızlığın ve hüznün şairi Cibrân'ın *el-Mevâkib* (:Kafiler) adlı şiir kitabı çağdaş Arap şiirine bir derinlik kazandırmıştır. Dönemin Arap edebiyatçıları el-Mevakib'in konusuna yabancıdır.

Esasen ondaki sevginin asıl kaynağı doğadır.³⁹ Doğayı derinden hissedilen Cibrân'ın doğaya bakış tarzı, aslında hiç kimsenin anlayamayacağı, sadece bir düş dünyasında gerçekleştirebilecek niteliktedir. Daha açık bir ifadeyle doğa, Cibrân'da gözle değil, ancak düşünle seyredilebilen bir mekândır. Esasen Batı edebiyatının etkisiyle eski Arap edebiyatından farklı olarak başlayan doğa görüşü, farklı şekilde klâsik edebiyatta mevcuttur. Ancak klâsik edebiyatta var olan doğa görüşü genel olarak samimi ve gerçek duygulardan uzaktır, sadece şair böylesi şiirlerde anlamı bir kenara iterek sanat yeteneğini ortaya koymaktadır. Cibrân'ın doğası, felsefi bir düşünce halindedir. Doğa, derin duygu ve düşüncelerin doğduğu ve geliştiği bir mekândır. Yeni yeni şekiller ve unsurlar vardır Cibrân'ın doğasında. Cibrân'ın doğa görüşünde Batı'yı bile kıskandıracak tarzda ütopyik fikirler mevcuttur. Cibrân duygu ve düşüncelerini zaman zaman bir ressam gibi ifade eder. Zaten pek çok şiirinde okuyucu kendisini canlı bir tablonun önünde hisseder:

"Doğayı düşündüm bir an. Onu sonsuz ve sınırsız olarak gördüm. Para ile satın alamayacağımı gördüm. Sonbahar gözyaşlarının onu silemeyeceğini gördüm. Kış hüznünün onu yok edemeyeceğini gördüm... Onda sevgiyi gördüm ben."

Sevgi, Cibrân için her şeydir. Sevgi bir anahtardır, açamayacağı hiçbir kapı yoktur sevginin. Cibrân Paris gezisindeyken, Yûsuf el-Huveyyik'e sevgi konusunda şunları söylüyor: "*Sevgi sevgidir Yûsuf. Kanla birlikte damarlarda akan bir sarhoşluktur... Rahipler sevgi için kanunlar koydular. Ben bunlardan tiksiniyorum... Sonra da kalkıp yasalarını yaratıcıya isnat ettiler. Oysa yaratıcının bu kanunlarla ilgisi yoktur.*"⁴⁰

Cibrân, daha önce de belirtildiği üzere babasından memnun değildir. "Baba" kelimesi üzerinde de durmamıştır. Ancak "anne" kelimesi, üzerinde

39. Bk. İshâ en-Nâ'ûr, *Edebu'l-mehter*, Kahire 1977, s. 98-100.

40. Bk. Yûsuf el-Huveyyik, *Zikreyâtü me'a Cibrân*, Beyrut 1989, s. 134. Bu eser, Eyyüp Tanrıverdi tarafından Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 2002).

38. Bk. Mîhâil Nu'ayme, a.g.e., s. 142-143.

özenle durduğu bir kavramdır. Özellikle *Kırık kanatlar* adlı eserinde “anne” kelimesi ile ilgili son derece ilgi çekici ifadelere rastlıyoruz.⁴¹

“*İnsanoğlunun dudaklarındaki en güzel kelime, annedir ve en güzel deyiş anneciğimidir. Umud ve hayat dolu, kalbin derinliklerinden gelen içten bir kelimedir. Anne her şeydir; hüzünlerle avuntu, bezginlikle umut ve zayıflıkla güçtür. Aşkın, merhametin, sempatinin ve affedişin kaynağıdır. Amnesini kaybeden bir kişi, ona dualar eden ve onu koruyan saf bir ruhu kaybetmiştir.*”

Cibrân, Batı edebiyatını tanıdıktan sonra Doğu toplumlarının ve edebiyatlarının içinde bulunduğu durumu, Batı edebiyatlarıyla daha iyi karşılaştırmış ve aradaki farkın çok büyük olduğunu görmüştür.

Paris’te bulunduğu iki yıl dört aylık süre boyunca, Avrupa edebiyatlarıyla yoğun bir şekilde ilgilendi. Özellikle İngiliz ve Fransız yazarların eserlerini okudu. Bunların arasında Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Alphonse de Lamartine (1790-1869) ile Victor Hugo’nun (1802-1885) eserlerinden etkilenerik romantizm savunucularından oldu. Diğer taraftan, François Voltaire, Honore de Balzac, Sante-Beuve Charles Augustin (1804-1869), Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893), Shakespeare (1564-1616), Percy Bysshe Shelley (1792-1822), Edgar Allan Poe (1809-1849), Ralph Waldo Emerson (1803-1882) eserlerine ilgi gösterdiği diğer Avrupalı ve Amerikalı yazarlar arasında yer aldı. Celâleddîn-i Rûmî, Lübnanlı Emîn Şumayyel, Suriye doğumlu Fransız el-Merrâş, Ömer Hayyâm gibi İranlı, Buda (İÖ. 557-477) gibi Hintli ve Çinli pek çok düşünür ve edebiyatçıyı da okumuş ve bunların düşüncelerini eserlerine yansıtmıştır. William Norman Gotery’nin *The Gospel of Osiris*, (1916); Gilbert Canaan’ın *The release of the soul*, (1920); Ernest Renan’ın *Life of Jesus*, E. Stanley Jones’in *The Christ of the Indian Road*, D. S. Margoliouth’un *Mohammad, The Gospel of Boudha* vs. gibi çalışmalar yakın ilgisini çekmiş eserler arasındadır.

“*Sanat, tabiatın sonsuzluğa doğru attığı bir adımdır.*” diyen Cibrân Halil Cibrân, aynı zamanda bir düşünürdür. Yaşadığı ve devamlı özlemin çektiği ülkesi, çeşitli kültürlerin buluşma yeri olarak edebî çalışmalarında önemli etkiler bırakmıştır. Cibrân, her ne kadar Batı’nın etkisinde ise de onun mistik düşüncesi, Hıristiyan mistisizminden çok Doğu mistisizmi ile iç içedir. Onun

üslup ve felsefesini etkileyen en önemli kaynaklar arasında İncil’in de bulunduğu burada belirtmek gerekir.

Cibrân, cemaat okulları ile yabancı okulların yerine resmî okulların açılmasını savunur. Ayrıca Batı’nın Arap dünyasına kazandırdıklarını da inkâr etmez. Ancak olumsuz yönlerini de dikkate alır. Aslında Batı’nın siyasi nüfuz sahibi olması, Cibrân’ı hep rahatsız eden konular arasında yer almıştır.

Cibrân’ın kişiliği etrafında pek çok tartışmalar olmuştur. Lübnanlı edebiyatçı Halil Taktyuddîn (1906-1987), onun insanlara doğru yolu göstermek için gönderilen bir elçi olduğunu söyler. Diğer taraftan İlyâs Ebû Şebeke, Cibrân’ın yeni İsa olduğunu iddia eder. Öldükten sonra kabrine “*Ermişimiz Cibrân burada yatıyor*” yazılmış⁴², ama daha sonra bu “*Cibrân aramızda, burada yatıyor*” şeklinde değiştirilmiştir. Abdulmesîh Haddâd, ölümünden sonra Cibrân için “*20. yüzyılın ermiş*” ifadesini kullanmıştır.⁴³ Ve yine Amerika Kitası’nda çıkan bazı Arap gazeteleri onu “Büyük ermiş” şeklinde tanıtmışlardır.⁴⁴

Burada ABD’li filozof ve yazar Ralph Waldo Emerson (1803-1882) ile aralarında büyük benzerlikler ortaya çıkıyor. Emerson, Cibrân’ın etkilendiği şahsiyetler arasındadır. Emerson, çalışmalarında Tanrı’nın insanın içinde olduğu sonucuna varır. Görüşleri Tümtanricılığa benzer görüşler savunan Emerson, yaşamı boyunca çağdaş bir peygamber gibi davranmış, vaazlarında maddî zenginliğe değer verilmesine karşı çıkarak insanları Tanrı ile birleşmek için bencil ve hayvanî duygularından arınmaya çağırmıştır. Cibrân’ın düşüncelerinin ifade edilenlerden uzak olduğu söylenemez.

Cibrân hakkında “*O, ahlaki bozma için yazan bir hayalci... insanlığın düşmanı... sapık, azılı bir anarşist...*” gibi suçlamalar da yapılmıştır.⁴⁵ Ancak o bütün bunlara, “*Onlar doğru söylüyor. Ben son derece radikalim. Yapıcılığı istememe karşın, daha çok yıkıcılığa eğilimliyim. Eğer insanların geleneklerini ve inançlarını ortadan kaldırbilme gücüm olsaydı, bir dakika bile düşünmezdim*”⁴⁶ diyerek yanıt vermiştir. Cibrân’ın kitapları zararlı bulunarak

42. Bk. Mîhâil Nû’ayme, *a.g.e.*, s. 221-222.

43. Bk. Abdulketîm el-Eşter, *a.g.e.*, s.143.

44. Bk. Mîhâil Nû’ayme, *a.g.e.*, s. 143.

45. Bk. Cibrân Halil Cibrân, *el-Avâsîf*, Beyrut 1986, s.101.

46. Bk. a. mlf., *a.g.e.*, s.101.

41. Bk. Cibrân Halil Cibrân, *Kırık kanatlar* (çev. Ersan Devrim), İstanbul 1999, s. 50.

zaman zaman yakılmıştır. Düşüncelerinden dolayı da Roma Kilisesine bağlı Maronit Katolik Kilisesi'nce aferez edilmiştir. Fakat Cibrân ısrarla ve inatla düşüncelerini her şeye rağmen anlatmaya devam etmiştir.

Cibrân'ın hayatında belli bir devreden sonra Putperestlik inançları, artık yavaş yavaş Mârûnî Katolik inançları ile çatışmaya başlamıştır.⁴⁷ Bu düşüncesinde romantizmin ve düşünceleri Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı etkileyen Eflatun'un etkisi de yok değildir. Onun ölümsüz ruh ile ilgili düşünceleri Cibrân'ın ilgi alanı içindedir. “*Ben Hıristiyanım. Bununla da gurur duyuyorum.*” diyen Cibrân⁴⁸, bir taraftan, putperestlik inançlarıyla İncil'in öğretileri arasında bir taraftan da teoloji ile geleneksel Hıristiyanlık inançları arasında bocalamıştır. Bu bocalama sonunda Nietzsche, Ernest Renan, William Blake ve Darwin ayrıca New York'ta bulunduğu Protestan çevre dolayısıyla kiliseden uzaklaşmıştır. Artık kiliseden ve kilisenin öğretilerinden uzak Bâtınîlerin (İçrekçiler) yöругesine gürmüştür.

Cibrân'ın dinî düşünceleri oluşurken, onun Mârûmîliğin egemen olduğu tutucu bir çevrede büyüdüğünü unutmamak gerekir. Küçük yaşlarında Mârûmîliğin ağır baskısı hep hissetmiş, ancak Fred Holland Day'ı tanıdıktan sonra bu baskıdan kurtulabilmiştir. Diğer taraftan Cibrân, Johann Heinrich Lambert'in (1728-1777) *The Classical Dictionary* adlı eserini okuduktan sonra “*Ben artık putperestim*” diyebilmiştir.

Ona göre gerçek yine de Doğu'da çıkacak ve ışığı orada parlayacaktır. Cibrân'ın ruhsal geçeceği burada yatmaktadır. Cibrân, Platon gibi ruhsal geçegin sonsuzluğunu anlamıştır. Bulutlar ardında gizli olan gerçek, güzelliştir, Tanrı'dır, akıldır. *Dem'a ve btisâme* (:Bir Damla Yaş ve Bir Gülümseyiş) de bütün bu karmaşık düşünceler arasında kendisini tedavi edebiliyor ve *el-Ervâhu'l-mu'emerride* (:İsyankâr Ruhlar) da ise kendisini düşünüyor ve aracı olarak geçerce ulaşıyor. *Halîlu'l-Kâfir* (:Nankör Halil)'de sorunları irdeliyor ve inceliyor, kimseyi izlemiyor ve kimseyi de taklit etmiyor. Çünkü Tanrı, başkalarını taklit eden kul istemiyor. *el-Avâsif* (:Fırtınalar)'da artık Nietzsche'nin de etkisiyle “*Soyut gerçek, kendinden başkasına inanmaman, kendinden başkasına değer vermemen ve sadece kendinin eğilimlerine önem vermemdir*” düşüncesine varıyor. Cibrân'a göre geçeceği buldum denmemeli, bir

gerçek buldum denilmeli. Çünkü insan yalnızlık dünyasında gerçekleri bulmaya devam eder, sonunda onu bulur ve onunla sarmaş dolaş olur.

Diğer taraftan Paris'te 25 yaşlarındaiken kaleme almış olduğu 6 Ocak 1908 tarihli bir makalesinde “*Geçmiş 25 yıl zarfında çok sevdim, ama daha çok insanların sevmediklerini sevdim ve sevdiklerinden de nefret ettim. Çocukluğumda sevdiklerimi şimdi de seviyorum, hayatımın sonuna kadar seveceğim de. “Sevgi” tek elde edebildiğim ve hiçkimsenin benden koparamayacağı bir kelimedir.*” şeklinde ifadeler kullanmıştır.⁴⁹

Cibrân'ın edebî kişiliğinin Türk edebiyatında Tevfik Fikret'i (1867-1915) hatırlattığını daha önce söylemiştik. Tevfik Fikret, iç dünyası berrak olmayan, ruhü depresyonlar geçiren, duyu ve düşüncelerinde karışıklıklar olan bir kişiliğe sahiptir. Bunun asıl sebebini edebiyat tarihçileri, onun kendi alingan ve bunalımlı karakterine bağlamaktadırlar. Cibrân da tıpkı Tevfik Fikret gibi bunalımlı ve her şeyden çabuk kırılan, alingan bir yapıya sahiptir. Alingan bir yapıya sahip olması, ister istemez bazı değerlendirmelerini duygusal yapabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Cibrân'ın dikkat çeken bir yönü daha vardır. Reml ve zebed (:Kum ve Köpük) adlı eseri onun gizli bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu eserdeki ifadelerinin her biri dünyaya bir mesaj taşımaktadır. Adı geçen eser, kısa ve çarpıcı cümlelerden oluşmaktadır ki bu da bize Nietzsche'nin aforizma üslubunu geliştirdiği *Menschliches, Allzumenschliches* adlı eserini hatırlatmaktadır.

“*Durmadan yürüyorum bu kıyılarda,*

Kum ve köpüğün arkasında yürüyorum,

Bir gün ayak izlerimi silecek met,

Ve rüzgâr, köpüğü götürecekt elbet,

*Ama denizle kayı ebediyen kalacak arkamda*⁵⁰

“*Cennet hep orada duruyor, şu kapının arkasında, hemen yandaki odada; ama ben kapının anahtarını yitirdim. Belki de yitirmedim, sadece farklı bir yere koydum.*”⁵¹

“*Kadın, yüzünü bir tebessümle maskeleyebilir.*”⁵²

49. Bk. Cibrân Halil Cibrân, *Dem'a ve btisâme*, Beyrut 1988, s. 170.

50. A. mlf., *Kum ve Köpük*, (çev. Selahattin Hacıoğlu) İstanbul 2006, s. 11.

51. Bk. a.mlf., a.g.e., s. 17.

47. Bk. Rabî'a Bedî' Ebi Fâdil, *el-Fikru'd-Dini' fi'l-Edebi'l-Meheri*, I-II (Beyrut 1992), II, 533-741.

48. Bk. Abdülkerim el-Eşter, a.g.e., I, 161.

“Kendimi savunmak, çoğu kez beni nefrete sevk etti. Ama daha güçlü olsaydım, böyle bir çareye sığınmazdım.”⁵³

“İnsanın koyduğu yasalara insanın ruhu değil, aklı tâbi olur.”⁵⁴

“Kralların taçlarını yapan eller bile, boş duran ellerden üstündür.”⁵⁵

Cibrân’ın düşüncelerini yansıtan en önemli eserlerinden biri de ABD’de elli civarında basılan yaklaşık iki milyon baskı yapmış ve kırk dile çevrilmiş olan *en-Nebî* (:Ermiş) adlı eseridir. Batı’yı doğululaştırmaya çalıştığı ve bir rehber olarak kabul gören bu kitap, bir zamanlar adeta küçük bir İncil haline gelmiş, çok okunmuş; buna rağmen, bazılarınca hep itilmiş ve küçük görülmüştür. Kimileri, Ermiş’i Nietzsche’nin *Böyle Buyurdu Zerdüş*’ünün bir kopyası olarak görmüştür. 1960’lı yılların sonunda Amerikan üniversitelerinde önemli bir eser haline gelen Ermiş, tıpkı Alman yazar Hermann Hesse’nin (1877-1962) Buda’nın yaşamını lirik bir üslupla anlattığı *Siddharta* adlı eserinin zaman zaman kutsallaştırıldığı gibi kutsallaştırılmış ve bazı kiliselerde dua kitabı olarak kullanılmıştır. *Nebî* adlı eserin kahramanı el-Mustafa ile Hz. Muhammed’i işaret edildiği söylenir. *Nebî* (:Ermiş) mantık kurallarının zorlanmadığı hem felsefi hem de sosyal içerikli bir eserdir. Şiirsel üslubu, eserin okunuşunu da kolaylaştırmıştır. Kırk kadar dile çevrilen bu eserde Cibrân, her şeye ruhanî bir varlık olarak bakıyor. Yemek, içmek, giymek gibi bütün gereksinimleri ruh dünyasına yükseltiyor. Eserin asıl mesajı, evrende Tanrı’dan başka hiçbir varlık bulunmadığı anlayışı olan Vahdetü’l-vücut’dur (:Varlık Birliği).

Ona göre Allah, insan, doğa ve evrendeki her şey, tek bir varlığın farklı yüzleridir. Tek, mutlak, ezeli ve sonsuz bir gerçeğin farklı görünümleridir. Varlık, mekânda sonu olmayan tek ise, zaman da sınırlı ve dilimleri olmayan bir tektir. Ölümlük, yokluk değildir. Sadece bir yaşamdan başka bir yaşama geçiştir. Bu cümle onun reenkarnasyon inancına olan bağlılığını gösteriyor. “Yaşam ve ölümlük birdir. Nasıl ki nehir ve deniz birse” diyor.⁵⁶ Cibrân’a göre ölümlük, yokluk değil, yeni bir gerçeğin başlangıcıdır. “...İşte ilk doğumum üzerinden bugüne kadar yedi bin yıl geçti ve ben teslim olmuş kölelerden, bukağlanmış

52. Bk. a.mlf., *a.g.e.*, s. 21.

53. Bk. a.mlf., *a.g.e.*, s. 35.

54. Bk. a.mlf., *a.g.e.*, s. 47.

55. Bk. a.mlf., *a.g.e.*, s. 59.

56. Bk. a.mlf., *en-Nebî*, Beyrut 1988, s.141.

tutsaklardan başkasını görmedim...”⁵⁷ Kaldı ki Cibrân hep ölümlük güzelliğine inanır. Hiç bir yazısında ölümlükten korktuğuna dair bir ipucu bile yoktur. Cemâlu’l-mevtâ⁵⁸ (:Ölümlük Güzelliği) adlı şiirinde aslında onun ölümlük aşkı olduğunu ortaya koymaktadır:

“...Bırakan uyuyayım; benliğim sevgiden sarhoş oldu. Bırakan uyuyayım; ruhum günlere ve gecelere doydum. Yatağımın çevresine mumları tutuşturun, buhurdanları yakın, cesedimin üzerine gül ve nergis yaprakları saçın, saçlarını misk ile boyayın, ayağıma güzel kokular dökün, sonra da bakın ve ölümlük elinin alnıma yazdıklarını okuyun... Çocukları yaklaştırmın yatağıma ve bıraktın taze, gül parmaklarıyla dokunsunlar boynuma! İhtiyarları yaklaştırmın, solgun kurumuş elleriyle kutsalın alınımı. Yaşamın kızlarını bıraktın yaklaştırmın ve gözlerindeki Allah’ın hayaline baksınlar, nefesimle birlikte sıkılaştırmın sonsuzluk melodisinin sesini duyunsunlar... Bu keten örtüyü soyun cesedimden, beni fulya ve zambak yapraklarıyla kefenleyin. Fildişi tabuttan kalıntılarımı çıkarın ve onları portakal ve limon çiçeklerinden yapma yastıkların üzerine uzatın. Ey ananın oğulları, sakın bana ağıt yakmayın! Benim için gençlik ve güzellik şarkıları söyleyin. Ey tarla kızları, sakın bana gözyaşı dökmeyin, hasat ve sıra günlerinin şiirlerini mirıldanın yeter!”

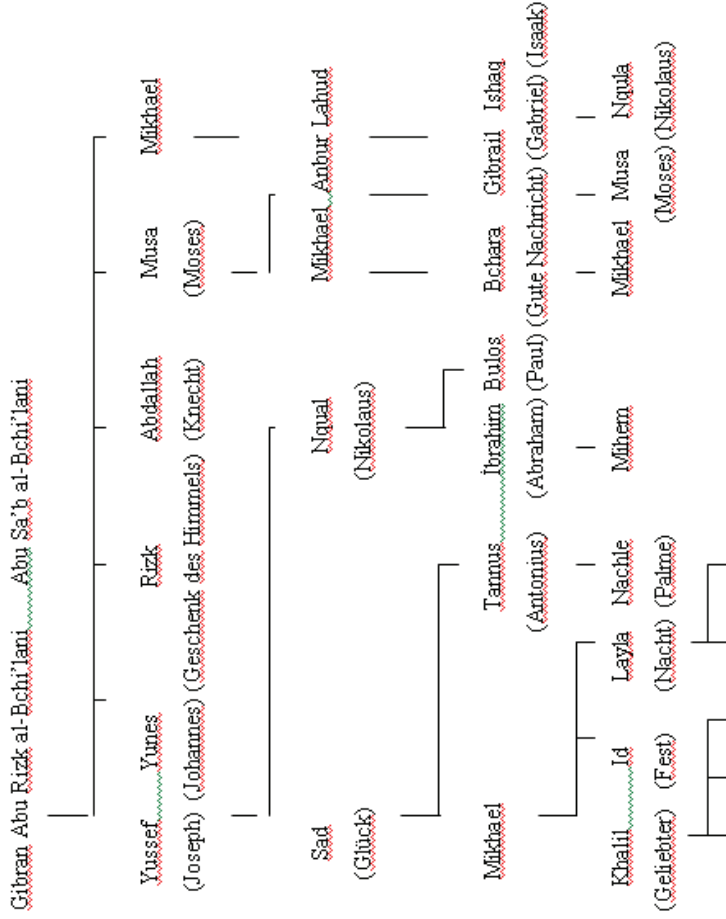
Sonuç olarak “*Sen kardeşimsin ve seni seviyorum. Öyleyse bana neden düşmanlık ediyorsun?*”⁵⁹ felsefesine sahip Cibrân, Arap edebiyatının modernleşme süreci içerisinde en önemli kişilikler arasında yer almış, ama hep aykırı bir ses olarak tanınmış, bunun için de Orta Doğu’da hemen hemen hiçbir yazara yapılmayan ağır eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Cibrân, ülkemizde eserlerinin çevirileri dolayısıyla önemli bir okur kitlesine sahiptir. Ancak hakkında akademik olarak doyurucu çalışmalar yoktur. Biz, böyleli önemli bir şahsiyetin hakkında yapılacak farklı ve düzeyli çalışmalarla tanıtılmasının edebiyat dünyamıza ayrı bir renk kazandıracağı kanaatini taşımaktayız.

57. Bk. a.mlf., *el-Avâsif*, Beyrut 1986, s. 40.

58. Bk. a.mlf., *Dem’â ve b-tisâme*, s. 199-203.

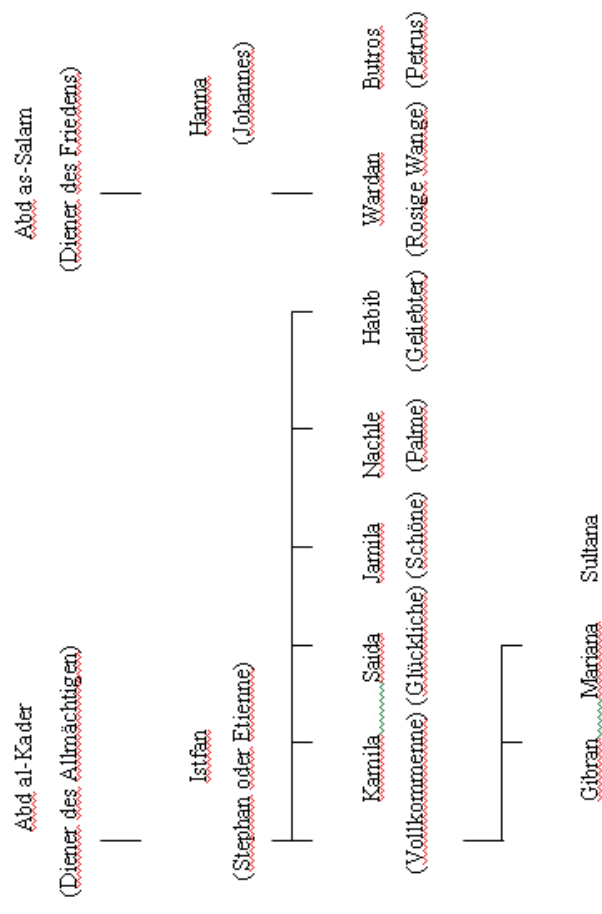
59. Bk. a.mlf. *a.g.e.*, s. 220.

Cıbrân'ın Baba Tarafından Soy Ağacı

Gıbrân Mariana Sultana Bulos Daluna

Cıbrân'ın Anne Tarafından Soy Ağacı

Bk. Jean Oierre Dabhab, Khalil Gıbrân, Paris 1994.